

РОЗПОДІЛ ВАЛОВОГО ВНУТРІШНЬОГО ПРОДУКТУ ЯК ЧИННИК ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

М.Я. Меламед,

*Управління стратегії реформування економіки та стратегічного планування
Секретаріату Кабінету Міністрів України*

Багаторазовий відрив України за рівнем економічного розвитку від передових держав світу (виробництво ВВП на душу населення нині ледь перевищує 11 % від рівня США) та недостатність зовнішніх джерел його інвестиційної підтримки (за середньодушовим обсягом прямих іноземних інвестицій ми від 30 (Угорщина) до 9 разів (Польща) відстаємо від постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи) породжує політичний та науковий інтерес до вишукання внутрішніх джерел капітальних вкладень.

В Україні інвестиційний ресурс практично вичерпаний, чим, власне, і пояснюється десятирічна розтягнутість періоду відновлення економічного зростання. Навіть за офіційними розрахунками, до проблематики яких нам ще доведеться повернутися, норма чистого нагромадження у 1998 р. становила лише 0,8 %, у 1999 р. – 1,5 %. За 2000 р. дані поки що відсутні. Для порівняння: у Швеції ця норма дорівнює 14,8 %, у Японії – 28,4 %.

Усе це примушує приділити пильну увагу відносинам первинного розподілу, які знаходять відображення у структурі ВВП за доходами, і впливають як на реалізацію стимулюючої функції доходів, так і на повноту їх інвестиційного використання.

На перший план аналізу виходять умови формування чистого прибутку як джерела чистого нагромадження. Пріоритетність захисту прибутку зумовлена тим, що заощадження, утворені на його основі, на відміну від особистих заощаджень, безпосередньо і одразу конвертуються в інвестиції.

Тут виявляється цікава закономірність. Проведений нами аналіз показує, що незважаючи на різниці у формах та рівнях перерозподілу ВВП державою, який коливається від 31-32 % ВВП у країнах з суто ліберальною моделлю економічного устрою, до більш як 60 % у скандинавських країнах з соціально-орієнтованою економікою, меншою нерівністю у розподілі доходів і пріоритетністю політики зайнятості, у більшості розвинутих країн існують настільки жорсткі вимоги щодо рівня чистого прибутку та змішаного доходу (22-23,5 %), що їх можна вважати універсальним критерієм оцінки ефективності структури ВВП за доходами.

В Україні рівень державного перерозподілу ВВП (1998 р. – 51,6 %; 1999 р. – 48,2 %) не є якимось неприродним (тим більше – з огляду на значну питому вагу умовно-постійних витрат під час спаду виробництва) і може бути оцінений скоріше як близький до середнього у стратифікації розвинутих країн. Однак внаслідок, по-перше, пріоритету непрямого оподаткування, по-друге – капіталомісткої структури виробництва з аномальним вмістом витрат на споживання основного капіталу, наша країна опиняється за показником чистого прибутку та змішаного доходу на неприпустимо низькому рівні, який засвідчує відсутність фінансових ресурсів для підтримки економічного зростання на інвестиційній основі. Протягом 1996-1998 рр. питома вага чистого доходу у ВВП коливалася у межах 12-14 %, а у

1999 р. – під впливом новацій у класифікації податків та капітальних витрат – штучно виявилася піднятою до 20,2 %.

Обидва ці моменти – структура податків і структура виробництва є критичними для економічного розвитку України ще з радянських часів, коли аномальна потреба у відшкодуванні зносу основних фондів, яка у 1,5 раза перевищувала показники більшості розвинутих країн, покривалася субсидіальними, а в умовах примусової повної зайнятості – і інфляційними джерелами фінансування. Одночасно нейтралізовувався фіскальний ефект високих непрямих податків. І хоча, у порівнянні з початком 90-х років, їх частка у ВВП навіть дещо зменшилася (1990 р. – 20,9; 2000 р. – 19,0 %), домінування непрямих податків цілком обґрунтовано пов'язується з слабкістю держави у протидії приховуванню доходів, особливо шляхом тінізації виробництва та роздуття проміжного споживання. В секторі нефінансових корпорацій на одиницю проміжного споживання у нас виробляється доданої вартості в 1,7 рази менше, ніж, наприклад, у Великобританії, водночас питома вага непрямих податків у ВВП України є у стільки ж разів більшою.

Протягом 1991-2000 рр. ціни на продукцію електроенергетики зросли, з урахуванням деномінації карбованця, у 5 разів, паливної промисловості – у 4,2, чорної металургії – у 3,3 раза, тоді як харчової промисловості – лише в 1,6 раза. У машинобудуванні ціни скоротилися на 7, а у сільському господарстві – на 8 %. Завдяки цьому в електроенергетиці, паливній промисловості та металургії, порівняно з іншими галузями промисловості:

- спад виробництва є у 1,4-1,6 разів меншим;
- формується в 1,4 раза більше валового прибутку, в 1,7 – капітальних вкладень, лише у них більш-менш повністю відшкодовується споживання основного капіталу;
- сплачується у 2,9 раза менше податків на продукти;
- сконцентровано у 7 разів менше прихованого безробіття;
- існує більша схильність до вирішення фінансових проблем через негрошові операції з відповідними трансакційними витратами для споживачів.

Надмірна зовнішня орієнтація української економіки (питома вага імпортно-експортних операцій удвічі перевищує рівні країн з аналогічною чисельністю населення) тягне за собою значні податкові втрати, оскільки експорт оподатковується ПДВ за нульовою ставкою, а потрібні для його виробництва проміжні товари звільняються від ПДВ та ввізного мита як критичний імпорт. У 2000 р., за нашими розрахунками, із загального рівня податків на продукти у 16 % на додану вартість внутрішнього виробництва припадало 11,1 % пункту, а на імпорт – 4,9 %.

По відношенню до валової доданої вартості зазначені податки становили 13,1 %, а до вартості імпорту – 8,6 %, тобто у 1,5 раза менше. У попередні роки розрив був набагато більшим: 1996 р. – 11,2 раза; 1997 р. – 2,8; 1998 р. – 2,7; 1999 р. – 2,6 раза.

Загальний обсяг втрат чистих непрямих податків у зовнішній торгівлі протягом 1998-1999 рр. оцінюється нами більш, як у 2 % ВВП. В аспекті інвестиційної політики важливо усвідомлювати, що такі втрати перекладаються на суб'єктів інвестування. У складі валового нагромадження основного капіталу, як показали наші розрахунки, непряма податкова складова досягала в 1999 р. 24,2 %, тоді як в цілому по економіці – лише 17,6 %. Не дивно, що заходи зі зниження податкового

тиску, здійснені останніми роками, ніяк не позначаються на інвестиційній активності: норма валового нагромадження знизилася з 19,8 % ВВП у 1997 р. до 19 у 2000 р. та 18,1 % – у першому півріччі 2001 р.

Проте остаточно ліквідація структурних і цінових викривлень, вивільнення інвестиційного потенціалу галузей з виробництва кінцевого продукту залишаються неможливими без спрямування процесів реалізації ВВП у конкурентне грошове середовище.

Нині між грошовим та продуктовим ринками існує нездоланий бар'єр: неоплачена грошима частка ВВП у вигляді чистої кредиторської заборгованості корпоративних секторів, що більш, ніж удвічі перевищує агрегат грошової маси МЗ.

Проте за відсутності дієвого інструментарію нейтралізації підприємств, які завдяки своєму монопольному положенню на ринку продукують штучну інфляцію витрат, монетизація цієї заборгованості призведе лише до негативних соціальних наслідків.

Тому чиста кредиторська заборгованість, особливо податкова, виступає у ролі не санкціонованої державою субсидії і, притому, на користь саме базових галузей. Якщо ж врахувати, що приріст цієї заборгованості в останні роки наближається до половини валової доданої вартості сектора нефінансових корпорацій, крім того, одиниці цього сектора отримують вигоди від реструктуризації та списання попередніх податкових зобов'язань, податкових пільг, не важко побачити, що скасування переважної частини колишніх явних субсидій виявилось формальним і означало лише зміну їх форм: із, здебільшого, прямих і явних – на непрямі та приховані.

Через переміщення сфери нагромадження у негрошове середовище, де, як неважко зрозуміти, можна придбати лише малоефективні об'єкти капіталу, нормалізувати інвестиційний процес неможливо і засобами амортизаційної політики. Нині дійсне споживання основного капіталу (яке, внаслідок обчислення його статистичними органами як функції від обсягу виробництва, а не наявної маси, у кілька разів занижується в національних рахунках) у промисловості лише на третину покривається амортизаційними відрахуваннями. В цілому по народному господарству норма амортизації основних фондів скоротилася з 5,9 % у 1990 р. до 2,9 % у 1999 р.

За часткою у ВВП прибутковий податок з корпоративних секторів економіки є від 1,6 до 4,3 раза більшим, ніж у розвинутих країнах. Отже, безперечним є факт податкового вилучення амортизаційних відрахувань. Не дивно, що динаміка амортизаційних відрахувань і валового нагромадження основного капіталу в останні роки підпорядковуються різноспрямованим тенденціям, а це повністю виключає стимулюючий вплив системи оподаткування прибутку на інвестиційну діяльність.

Принциповим моментом є також встановлення раціонального співвідношення доходів у різних сферах зайнятості. Серед взятих для прикладу держав Україна вирізняється одним з найнижчих рівнів валового змішаного доходу, що свідчить про слабе використання резервів активізації самозайнятої праці і покладення тягаря прихованого безробіття на великі та середні підприємства.

Усунення розглянутих диспропорцій і відновлення стимулюючих засад первинного розподілу вимагає, на нашу думку, дотримання наступних пріоритетів у структурній політиці:

- реформування податкової системи за такими напрямками: вирівнювання податкового навантаження на імпорт та додану вартість вітчизняних виробників; перекладення через податки на імпорт втрат непрямих податків на експорті; уніфікація галузевих рівнів непрямих оподаткування; поступове перенесення тягаря непрямих оподаткування на доходи і майно фізичних осіб; трансформація податкових пільг у явні та прямі субсидії, введення прихованих субсидій до стандартних рамок аналізу;
- припинення податкового вилучення амортизаційних відрахувань. Це вимагає наближення ставок амортизаційних відрахувань до норм споживання основного капіталу та обґрунтування методів об'єктивної оцінки останнього, а також переорієнтації податкових пільг виключно за інвестиційною ознакою;
- створення суб'єктам господарювання умов для нормального відшкодування факторних витрат у грошовій формі і встановлення цінових паритетів, які б відповідали структурі світових цін;
- чітка синхронізація заходів з ремонетизації економіки та інституційних перетворень, зміцнення конкурентних засад, забезпечення прозорості процесів приватизації та відносин власності, упорядкування цін на продукцію природних і штучних монополій.

Меламед, М.Я. Розподіл валового внутрішнього продукту як чинник політики економічного зростання / М.Я. Меламед // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць.- Суми: УАБС НБУ, 2002.- Т. 5.- С. 30-35.